

УДК 378.1:37.034:177

Москальова Л.Ю.

РЕЗУЛЬТАТИ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. В умовах реформування освітньої системи Української держави особливої актуальності набуває проблема виховання морально-етичної культури майбутніх учителів. Серед основних завдань професійної підготовки майбутніх учителів є забезпечення їх професійно-особистісного розвитку, що має реалізовуватися у тісному взаємозв'язку освітньої й виховної діяльності вищого навчального закладу. Про це вказується у Концепції національного виховання студентської молоді [3], Програмі реалізації концептуальних засад гуманітарного розвитку Мелітопольського державного педагогічного університету у 2007-2008 навчальному році [2] та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі морально-етичного виховання майбутніх учителів присвячено багато наукових праць та дисертаційних досліджень, серед яких роботи В. Андрущенко, Л. Белової, І. Бега, Г. Васяновича, С. Гончаренка, О. Гордійчука, І. Зязюна, Л. Хоружі та ін.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є представлення результатів формувального експерименту з проблеми виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для представлення результатів експерименту зазначимо, що формувальна частина експерименту передбачала вивчення теорії та історії педагогіки, дидактики, психології та інших предметів. З'ясовано, що поняття про сутність морально-етичної культури та її структуру не засвоєне ними, оскільки така інформація не надходила, систематичне підвищення рівня морально-етичної культури у респондентів контрольних груп на аудиторних заняттях і під час педагогічної практики не проводилося.

Підготовка студентів експериментальних груп проводилася за експериментальною програмою, яка передбачала забезпечення спеціальних умов і адекватних їм засобів. На кожному етапі цілісного процесу виховання ми проводили зрізи з метою виявлення рівнів морально-етичної культури студентів і динаміки їх формування під впливом створених умов і засобів, що дозволило коригувати цей процес.

У студентів експериментальних груп формування рівня морально-етичної культури здійснювалося у процесі вивчення вступу до спеціальності, теорії та історії педагогіки, психології, дидактики, теорії виховання,

педагогічної майстерності та інших навчальних предметів, різних видів педагогічної практики, дозвілєвої діяльності за рахунок впровадження стимулюючого матеріалу та застосування виховних програм і методик. Крім того, для реалізації мети дослідження в експериментальних групах вже був вичитаний розроблений нами спецкурс, що дозволило здійснити поетапне виконання завдань. При цьому обсяг навчального навантаження студентів збільшений не був, оскільки вибір та проведення спецкурсів передбачено навчальними планами. Спецкурсом передбачалося виконання таких завдань: засвоєння, узагальнення і систематизація знань студентів про сутність, структуру морально-етичної культури особистості; поглиблення знань студентів (засвоєних під час викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу) про теоретичні та методичні основи виховної роботи вчителя зі школярами, їх батьками, колегами-вчителями, адміністрацією школи, громадськістю тощо; формування навичок моральної поведінки, морального вчинку у майбутніх учителів; стимулювання інтересу студентів до самовиховання, до розробки нових виховних технологій та методик; формування навичок використання і розробки стимулюючих матеріалів, діагностичних умінь тощо.

Новим було те, що в теоретичному плані розглядалися науково-методичні підходи до вивчення основ морально-етичної культури особистості. Вивчення матеріалу було спрямоване на формування у студентів системи спеціалізованих умінь, необхідних для виконання професійних функцій учителя. Професійна спрямованість забезпечує розгляд конкретних прийомів опрацювання стимулюючого матеріалу, його подачі, організації виховного процесу в школі. Розглядалися різні виховні моделі, а також матеріали для наповнення цих моделей. Також за допомогою опрацювання опитуваних осіб студентами експериментальної групи було складено орієнтовний перелік можливостей, які забезпечать подолання бар'єрів у сфері освіти для виховання морально-етичної культури майбутніх учителів.

Аналіз стимулюючих матеріалів, робота зі спеціальними курсами дозволяє сформулювати знання про цілісну систему інструментарію, яку використовує педагог під час виховання морально-етичної культури. Також важливою була робота із законодавчими документами та документами сфери освіти, що спрямовані на вирішення проблем морально-етичного характеру.

При виборі тем спецкурсу, аби не допустити дублювання навчального матеріалу і забезпечити базу для подальшого формування і вдосконалення рівня морально-етичної культури майбутніх учителів, ми враховували, що студентами вже були засвоєні такі навчальні дисципліни, як психологія, педагогіка, основи педагогічної майстерності, етики, філософії тощо.

У процесі вивчення названих дисциплін відбувалося формування уявлень у студентів експериментальних груп про специфіку професійної діяльності вчителя, сутність, структуру морально-етичної культури; було забезпечено позитивну мотивацію до самовдосконалення; здійснювалося активне залучення студентів до реальної діяльності, що моделює роботу вчителя загальноосвітньої школи, відбувалися зустрічі із різними людьми. Зокрема, орієнтовна схема укладена за допомогою керівництва для обговорення проблем морально-етичного характеру в академічних групах під час організації зустрічі із відомою людиною.

Досить специфічною та впливовою на студентів експериментальної групи виявилася і практика роботи у виховній колонії, що відбувалася у певній послідовності за орієнтовною програмою, розробленою нами зі студентами III курсу.

Діагностика рівня морально-етичної культури у респондентів експериментальних і контрольних груп під час формувального експерименту здійснювалася за допомогою методів самооцінки, взаємооцінки, експертної оцінки з боку викладачів, учителів загальноосвітніх шкіл.

Зокрема, при аналізі відповідей на запитання “Що ви бажаєте отримати або відчувати після закінчення навчання?” виявилось, що у студентів експериментальної групи, на відміну від студентів контрольної групи, досить високий середній бал у виборі таких позицій, як отримання нових знань, високий рівень морально-етичної культури, вміння спілкуватися без конфліктів тощо (див. табл. 1).

Середнє значення у виборі позицій студентами експериментальної групи під час опитування показало, що для них є важливим отримання нових знань, успішність та визнання серед оточення, якісна професійна підготовка. Позиція, що вивчалася нами (високий рівень морально-етичної культури) отримала у більшості студентів також високий середній бал, але, як показало подальше опитування, деякі студенти контрольної групи (4 і 5 курс навчання), на відміну від студентів експериментальної групи, не можуть навіть надати теоретичного визначення цій категорії.

Таблиця 1.

Середнє значення і мода у виборі позицій студентами експериментальної групи

Номер	Позиція	Серед.	Мода
1	Диплом про вищу освіту	2,4939	3,00

2	Почуття престижності від обраної спеціальності	1,7623	2,00
3	Нові знання	2,6461	3,00
4	Почуття успішності та визнання серед оточення	2,4481	2,00
5	Якісну професійну підготовку	2,5918	3,00
6	Можливість проводити науково-дослідну роботу	1,8975	2,00
7	Вміння спілкуватися без конфліктів	2,4672	3,00
8	Можливість працювати з творчими людьми	2,1475	2,00
9	Високий рівень морально-етичної культури	2,6379	3,00
10	Самовизначення, самоствердження	2,5714	3,00

Саме тому ми вважаємо, що така оцінка була здійснена вірно, з невеликою різницею (у 0,22282 за середнім значенням), але у її співвідношення із важливістю ґрунтового внеску у роботу над самовдосконаленням, над самостійним отриманням знань про глибинну сутність морально-етичної культури не відбулося.

Це підтверджує також і той факт, що середнє значення у виборі позиції “Почуття успішності та визнання серед оточення” є досить високим (2,6211), хоча така оцінка вказує на більшу залежність від зовнішньої оцінки та наводить на думку про неспроможність майбутніх учителів контрольної групи бачити паростки марнославства у власному моральному розвитку.

Отримані дані (середнє значення і мода) у виборі позицій студентами контрольної групи представлено у таблиці 2 (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Середнє значення і мода у виборі позицій студентами контрольної групи

Номер	Позиція	Серед.	Мода
1	Диплом про вищу освіту	2,5696	3,00
2	Почуття престижності від обраної спеціальності	1,7325	2,00
3	Нові знання	2,6447	3,00
4	Почуття успішності та визнання серед оточення	2,6211	3,00
5	Якісну професійну підготовку	2,5590	3,00
6	Можливість проводити науково-дослідну роботу	1,8947	2,00

7	Вміння спілкуватися без конфліктів	2,4649	3,00
8	Можливість працювати з творчими людьми	2,1447	2,00
9	Високий рівень морально-етичної культури	2,4097	3,00
10	Самовизначення, самоствердження	2,5721	3,00

За результатами даних будувалася частотна таблиця, за допомогою якої можливо порівнювати вибір тієї або іншої позиції студентів експериментальної та контрольної груп (див табл. 3).

Таблиця 3.

Частотна таблиця

Позиція	Відповіді		Серед.	Мода
	Валідні	Пропущ.		
1	2	3	4	5
Диплом про вищу освіту (КГ)	230	1016	2,5696	3,00
Диплом про вищу освіту (ЕГ)	247	999	2,4939	3,00
Почуття престижності від обраної спеціальності (КГ)	228	1018	1,7325	2,00
Почуття престижності від обраної спеціальності (ЕГ)	244	1002	1,7623	2,00
Нові знання (КГ)	228	1018	2,6447	3,00
Нові знання (ЕГ)	243	1003	2,6461	3,00
Почуття успішності та визнання серед оточення (КГ)	227	1019	2,6211	3,00
Почуття успішності та визнання серед оточення (ЕГ)	241	1005	2,4481	2,00
Якісна професійна підготовка (КГ)	229	1017	2,5590	3,00
Якісна професійна підготовка (ЕГ)	245	1001	2,5918	3,00
Можливість проводити наук.-досл. роботу (КГ)	228	1018	1,8947	2,00
Можливість проводити наук.-досл. роботу (ЕГ)	244	1002	1,8975	2,00

Вміння спілкуватися без конфліктів (КГ)	228	1018	2,4649	3,00
Вміння спілкуватися без конфліктів (ЕГ)	244	1002	2,4672	3,00
Можливість працювати з творчими людьми (КГ)	228	1018	2,1447	2,00
Можливість працювати з творчими людьми (ЕГ)	244	1002	2,1475	2,00
Високий рівень морально-етичної культури (КГ)	227	1019	2,4097	3,00
Високий рівень морально-етичної культури (ЕГ)	243	1003	2,6379	3,00
Самовизначення, самоствердження (КГ)	229	1017	2,5721	3,00
Самовизначення, самоствердження (ЕГ)	245	1001	2,5714	3,00

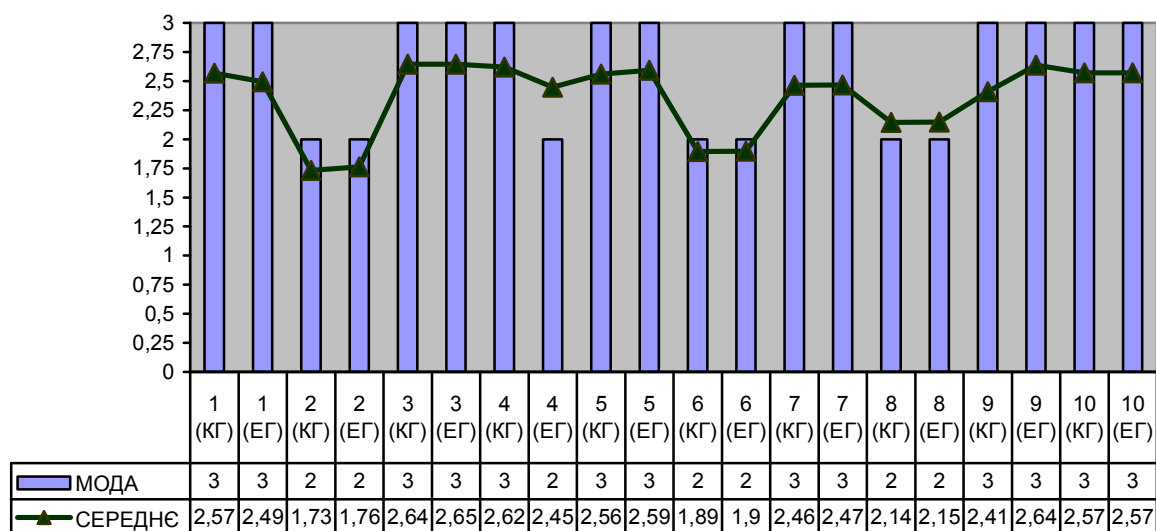

Рис. 1. Порівняльні дані щодо вибору позицій студентами контрольної та експериментальної груп

Як видно з діаграми (див. рис.1), найбільш суттєвою виявилася різниця моди у пункті 4 (почуття успішності та визнання серед оточення) між студентами контрольної групи та експериментальної групи.

Узагальнення результатів формувального експерименту підтвердило, що у студентів контрольних груп відбулося незначне підвищення рівня морально-етичної культури.

Так, якщо на початку експерименту 21,1% респондентів умовно були визначені як студенти з низьким рівнем морально-етичної культури, то у кінці експерименту вони склали 14,2 % від загального числа оцінюваних. Кількість студентів із середнім рівнем незначно підвищилась із 68,1% до 73,3%. Деякі зміни відбулися і у студентів із високим рівнем. Так, на початку експерименту 10,8% підвищилася до 12,5%. Як показало інтерв'ювання, зміни у показниках відбулися за допомогою різних форм виховання у процесі професійної підготовки – бесід, читання та науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі та ін.

У студентів експериментальних груп зафіксовані значніші зміни рівнів морально-етичної культури. Кількість студентів із низьким рівнем зменшилася з 23,3% до 1,6%, із середнім – збільшилася з 64,3% до 73,9%, із високим – збільшилася майже у двічі – з 12,4% до 24,5%.

Узагальнені дані проведеного оцінювання представлені у таблиці 4 (див.табл. 4).

Таблиця 4.

Порівняння числових показників у результатах експерименту (підсумковий зріз)

Рівні морально-етичної культури студентів	Констат. експеримент				Форм. експеримент			
	Кількість студентів у групах							
	експериментальна		контрольна		експериментальна		контрольна	
	студ.	відс.	студ.	відс.	студ.	відс.	студ.	відс.
Низький	58	23,3	49	21,1	4	1,6	33	14,2
Середній	160	64,3	158	68,1	184	73,9	170	73,3
Високий	31	12,4	25	10,8	61	24,5	29	12,5

Одержані дані про рівні морально-етичної культури у студентів із контрольної й експериментальної груп відтворюють імовірні значення змінних величин у сукупності випадків. Тому з'ясувати об'єктивні закономірності можна лише при поєднанні якісних і кількісних методів.

Отримані нами емпіричні дані перевірялися за допомогою методів математичної статистики. Оскільки обидві вибірки студентів контрольних і експериментальних груп випадкові та незалежні, ми користувалися визначенням величини (хі-квадрату).

У якості нульової гіпотези (H_0) було прийнято, що рівні морально-етичної культури контрольної й експериментальної груп однакові. Альтернативна гіпотеза (H) – рівні вихованості різні.

Значення статистики критерію T_0 (або χ^2) підраховувалося за такою формулою:

$$T = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 O_{2i} - n_2 O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}} \quad (1)$$

де n_1 n_2 – об'єми вибірок, а O_1 O_2 – кількість студентів по рівням морально-етичної культури. Складалася розрахункова таблиця (див. табл. 5).

Таблиця 5.

Розрахункова таблиця

$n_1 = 232$	$O_{11} = 33$	$O_{12} = 170$	$O_{13} = 29$
-------------	---------------	----------------	---------------

$n_2 = 249$	$O_{21} = 4$	$O_{22} = 184$	$O_{23} = 61$
-------------	--------------	----------------	---------------

Обчислення за формулою надало такий розрахунок:

$$T = \frac{I}{232 * 249} \left[\frac{(232 * 33 - 249 * 4)^2}{33 + 4} + \frac{(232 * 170 - 249 * 184)^2}{170 + 184} + \frac{(232 * 29 - 249 * 61)^2}{29 + 61} \right] = 36,5$$

За таблицею знаходилося T для числа ступенів свободи $C-1=2$. Критичне значення статистики $T=5,991$ (при $\alpha =0,05$; $1-\alpha=0,95$).

Спостережене $T > T_{кр}$. Отже, у нас є підстава для відхилення H_0 . Таким чином, з вірогідністю 0,05 ми можемо стверджувати, що рівень морально-етичної культури майбутніх учителів наприкінці експерименту у студентів контрольної та експериментальної груп різний і залежить від проведеної експериментальної роботи.

Найважливішим питанням, що виникає при аналізі двох вибірок, є питання про наявність відмінностей між вибірками. Зазвичай для цього у дослідженнях проводять перевірку статистичних гіпотез про приналежність обох вибірок однієї генеральної сукупності або про рівність середніх.

Якщо вигляд розподілу або функція розподілу вибірки нам задані, то в цьому випадку завдання оцінки відмінностей двох груп незалежних спостережень може вирішуватися з використанням параметричних критеріїв статистики: або критерію Стьюдента (t), якщо порівняння вибірок ведеться по середніми значеннями (X і Y), або з використанням критерію Фішера (F), якщо порівняння вибірок ведеться по їх дисперсіями.

Використання параметричних критеріїв статистики без попередньої перевірки вигляду розподілу може привести до певних помилок у ході перевірки робочої гіпотези.

Для подолання вказаних труднощів у практиці обробки результатів наукових досліджень А.Орлов рекомендує використовувати непараметричні критерії статистики, такі, як критерій знаків, двохвибірковий критерій Вілкоксона, критерій Ван дер Вардена, критерій Спірмена [Орлов, с. 55-59].

Для того, щоб t -тест Стьюдента не можна було поставити під сумнів, А.Орлов вважає, що необхідне виконання умов: обчислювані дані мають бути розподілені по нормальному закону, а також потрібна рівність їх генеральних дисперсій [1, с. 56].

Для перевірки відповідності нормальному закону розглянемо статистичні характеристики, зокрема коефіцієнт асиметрії і ексцес. Як видно з таблиці 6, ці значення відхиляються від нульового, що дозволяє передбачити невідповідність закону розподілу нормальному.

Візуальне порівняння вигляду розподілу із “колоколом Гауса” дозволяє побачити, що розподіл цифрових даних по рівням морально-

етичної культури (високий, середній, низький), відхиляється від нормального, що підтверджується і відхиленням асиметрії і ексцесу від нульових значень з великою статистичною значущістю (див.табл. 6).

Таблиця 6.

**Порівняльні дані статистики експериментальної та контрольної груп
(констатувальний та формувальний експерименти)**

Статистичні характеристики	Констат. експеримент - експериментальна група	Констат. експеримент - контрольна група	Форм. експеримент - експериментальна група	Форм. експеримент - контрольна група
Середнє	1,8916	1,8966	2,2289	1,9828
Медіана	2,0000	2,0000	2,0000	2,0000
Мода	2,00	2,00	2,00	2,00
Дисперсія	,347	,310	,209	,268
Асиметрія	,026	-,039	,777	-,025
Стд. помилка асиметрії	,154	,160	,154	,160
Ексцес	-,174	,147	-,100	,783

Проведемо візуальне порівняння гістограми отриманих даних за нормальною кривою (див. рис. 2; 3; 4; 5).

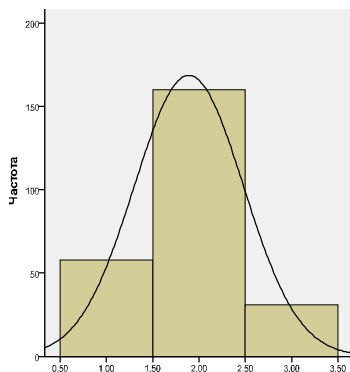

Рис.2. Розподілення даних експериментальної групи під час констатувального експерименту (середнє дорівнює 1,89, стандартне відхилення – 0,589, кількість реципієнтів – 249 чол.)

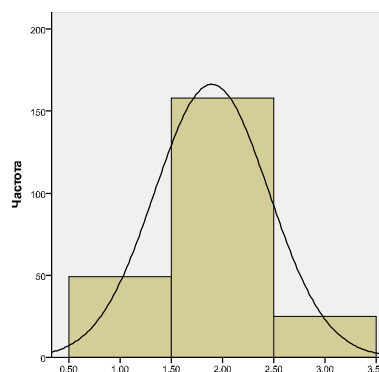

Рис. 3. Розподілення даних контрольної групи під час констатувального експерименту (середнє дорівнює 1,90, стандартне відхилення – 0,589, кількість реципієнтів – 249 чол.)

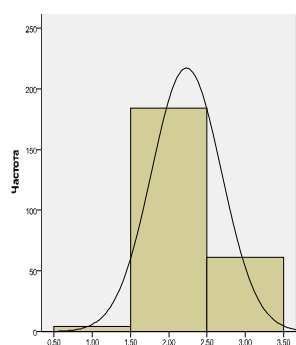

Рис. 4. Розподілення даних експериментальної групи під час формувального експерименту (середнє дорівнює 2,23, стандартне відхилення – 0,458, кількість реципієнтів – 249 чол.)

відхилення – 0,556, кількість реципієнтів – 232 чол.)

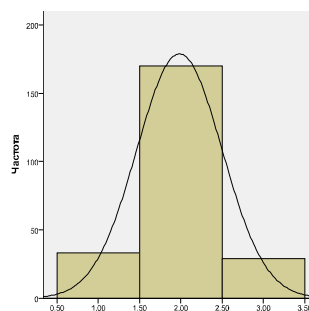

Рис. 5. Розподілення даних контрольної групи під час формувального експерименту (середнє дорівнює 1,98, стандартне відхилення – 0,518, кількість реципієнтів – 232 чол.)

Крім того, відмінність значень дисперсій порівнюваних вибірок заставляє нас відмовитися від використання t-критерія. Замість цього скористаємося непараметричним критерієм Вілкоксона (Манна-Уїтні).

Непараметричні критерії статистики – вільні від допущення про закон розподілу вибірок і базуються на припущенні про незалежність спостережень. Критерій Вілкоксона (Манна-Уїтні) є одним з найпоширеніших непараметричних рангових критеріїв, що використовуються для перевірки однорідності двох вибірок.

Його значення не змінюється при будь-якому монотонному перетворенні шкали виміру, тобто він придатний для статистичного аналізу даних, що вимірюються у порядковій шкалі [1]. Розрахунки за даним критерієм ми зводимо у таблицю 7.

Таблиця 7.

Розрахункова статистична таблиця за критерієм Вілкоксона (Манна-Уїтні)

Статистика	Констатувальний експеримент	Формувальний експеримент
Статистика U (Манна-Уїтні)	28705,500	22722,500
Статистика W (Віллкоксона)	59830,500	49750,500
Асимптотичне значення (двухстороння)	,888	,000

Відмінності також підтверджуються у отриманих нами роздумах студентів. Наведемо думки деяких із них після проведення експериментальної роботи, їх етичні міркування щодо проведення змін у власній моральній діяльності.

Студент А. (ІІІ курс): “Перед нами, майбутніми педагогами, гостро постає проблема виховання. Ми живемо у новий час, в умовах технічного прогресу й інтернет-манії, коли для підлітка кращими товаришами стають комп’ютер, хвороблива компанія з алкоголем і сигаретами. Сьогодні все частіше говорять про девіантних дітей ... Але ж є і позитивний бік медалі – талановиті, творчі, креативні діти, які прагнуть стати ще кращими... Маючи досвід попередніх років, ми можемо робити висновки й унаслідувати те найкраще, що допомагало об’єднати школярів у вільний від навчання час. Візьмемо приклад із піонерії або скаутизму, всі вони мали як позитивні, так і негативні риси. Проаналізувавши досвід минулих поколінь, ми можемо унаслідувати лише найкраще. Залучати батьків до обговорення проблем виховання їхніх дітей, скласти перелік бажаних секцій, гуртків, зробити розповсюдженою та цікавою соціальну рекламу, залучати волонтерів, шукати вогник у дитячих очах”.

Студент С. (ІІІ курс): “Від рівня морально-етичної культури залежить якість професійної діяльності педагога. Важливим і необхідним елементом діяльності педагога є допомога дитині розібратися у собі, своїх почуттях, особливостях щодо прийняття рішень у виборі життєвих цінностей”.

Висновки. По результатах, приведених нами, можна зробити висновки про те що: характеристики експериментальної і контрольної груп на етапі констатувального експерименту збігаються по статистичному критерію Вілкоксона (Манна-Уїтні) з рівнями значущості 88,8 %; значення критерію Вілкоксона (Манна-Уїтні) після закінчення експерименту дозволяють стверджувати, що достовірність відмінностей характеристик експериментальної і контрольної груп дорівнює 99,9%. Отже, результати формуального експерименту щодо виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки наводять до статистично значущих (на рівні 99,9% по критерію Вілкоксона (Манна-Уїтні)) відмінностей.

Перспективами дослідження є представлення методичних рекомендацій для виховання морально-етичної культури у майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орлов А. И. Высокие статистические технологии / А.И. Орлов // Заводская лаборатория. – 2003. – Т. 69. – №.11. – С. 55-60.
2. Програма реалізації концептуальних засад гуманітарного розвитку

Мелітопольського державного педагогічного університету у 2007-2008 навчальному році / Ред. кол. І.П. Аносов, М.В. Елькін, А.М. Солоненко та ін. – Мелітополь: ТОВ “Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні”, 2008. – 140 с.

3. Рішення Колегії МОН України “Про затвердження Концепції національного виховання студентської молоді” // від 25 червня 2009 р. (протокол № 7/2-4). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/13_07/

АНОТАЦІЯ

Москальова Л.Ю. Результати формувального експерименту з проблеми виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. У статті автор характеризує результати проведеного дослідження з проблеми виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури та надає статистичні таблиці, що характеризують кількісні зміни поглядів та позицій студентів.

Ключові слова. Виховання, морально-етична культура.

АННОТАЦИЯ

Москалева Л.Ю. Результаты формирующего эксперимента по проблеме воспитания морально-этической культуры будущих учителей в процессе профессиональной подготовки. В статье автор характеризует результаты проведенного исследования по проблеме воспитания у будущих учителей морально-этической культуры и представляет статистические таблицы, характеризующие количественные изменения убеждений и позиций студентов.

Ключевые слова. Воспитание, морально-этическая культура.

SUMMARY

Moskalyova L.Y. Results of forming experiment on issue of education of moral-ethical culture of future teachers in the process of professional preparation. In the article an author characterizes the results of the conducted research on issue of education for the future teachers of moral-ethical culture and presents statistical tables, characterizing the quantitative changes of persuasions and positions of students.

Key words. Education, moral and ethics culture.